

של שפל רוח, ומתאבל ובוכה על מצבו, אולם לא נולד הניצחון של דוד רק מהתעוררות וחיזוק עצמיית.

וזהו פירוש הכתוב "ויתחזק דוד בה' אלקיו", היינו שהתחזק באמונת השם יתברך, חזר לעצמו פעם אחר פעם את האני מאמין הראשון, שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים, וכל מה דעביד רחמנא לטב עביד, וגם זו לטובה, ורק על ידי החיזוק בדברים אלו זכה לראות לבסוף ישועת השם'. מבהיל הדבר כשמתבוננים בו, עד כמה אפשר לזכות על ידי התעוררות עצמיית.

הנה כאשר אדם נמצא במצב קשה והוא מעורר את עצמו להתחזק באמונת השם, בידו להפוך את מצבו ולעשות מזה מצב טוב. צריך האדם רק להתעורר ואז הוא זוכה לטוב, והבא לטהר מסייעין אותו.

מאמר עד

הוי דן את חבירך לכף זכות^א

כתב הרמב"ם (הלכות תענית ה א) "יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה

ו. הרבה פעמים ראה רבינו ענין זה בחוש בתקופת המלחמה וסיפר את המעשה הבא. רבינו קיבל סכום כסף הגון בתורת נדוניה. בתקופה שהיה בשנחאי נשאר לו רק חמשה דולרים מכסף הנדוניה, סכום המספיק לחיות לחודש ימים. רבינו החליף את הדולרים האחרונים שלו לכסף המדינה, והאמין בהשם אודות העתיד. למחרת בבוקר, כנס רבינו לבית הכנסת ונודע לו שנשלח עבורו עשרה דולרים מועד הצלה.

א. שיחה זו נאמרה בין המצרים.

כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו'".

עיקר תכלית התענית לפי דברי הרמב"ם היא "כדי לעורר הלבבות", והיינו על ידי לימוד המוסר. וכאשר האדם רק "פותח בדרכי התשובה" - על ידי חשבון הנפש והתבוננות - הרי הוא רואה דבר מבהיל מאוד, ש"מעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה", היינו שאותה עבירה גופא שעשו מלפני אלפיים שנה עושים ועוברים גם אנחנו, אותה עבירה ממש, "עד שגרם להם ולנו אותן הצרות", כשם שמעשיהם גרמו להם גלות, כן מעשינו גורמים לנו אריכות הגלות, אותו עונש ממש.

הנה מצינו בירושלמי (יומא א א) "כל דור שאינו נבנה (בית המקדש) בימיו מעלין עליו כאילו הוא החריבו". נמצינו למידים מזה, שכל זמן שלא נבנה בית המקדש, נשארים אנחנו באותו החטא, אלפיים שנה עוברים באותה עבירה, ונשארו באותן הצרות, ובכל זאת לא נשתנו מעשינו כלום. אנחנו מתמיהים על פרעה הרשע האידך לא חזר בתשובה, וכן על דור המדבר שראו הכל בגלוי ועם כל זה אמרו "נתנה ראש ונשובה מצרימה" (במדבר יד ד). היתכן כזאת? ואנו חושבים שבודאי אנחנו לא היינו עושים כן, בכל זאת רואים אנו, שזה כבר אלפיים שנה אשר עדיין חוטאים באותה דבר, באותו החטא ממש, בלי שום שנוי כלל וכלל.

אבל כאשר "פותחים בדרכי התשובה" ומעוררים עצמנו רק מעט על ידי לימוד המוסר וחשבון הנפש, אז רואים מצבינו הנורא. זהו הענין של תענית, לעורר את הלבבות, ללמוד מוסר.

ואם תעשה כן, מסיים שם הרמב"ם, "נשוב להיטיב". ויש לבאר, מצינו בגמרא ראש השנה (דף טז:): "בינוניים תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכיפורים, זכו נכתבין לחיים, לא זכו נכתבין למיתה",

רצה לומר אם יש להם רוב זכויות נכתבין לחיים, ואם לאו נכתבין למיתה. והעיר בזה הגאון רבי יעקב קמנצקי, האיך שייך שישוב עד רוב זכויות ברק עשרה ימים בלבד?

אלא משל למה הדבר דומה, לאחד שדיבר כל ימיו לשון הרע, ואחר כך נתעורר לשוב, אך אין באפשרותו לקבל שמירה שלימה, אלא מתחיל בעשיית תקנה שלא לדבר לשון הרע ביום השבת, ואף שאין זה תקנה שלימה, מכל מקום מראה בקבלתו כוונתו לאיזה כיוון הוא הולך, ובסייעתא דשמיא הוא יגיע לשלימות. כן הוא הענין של עשרת ימי תשובה, שזה מראה באיזה כיוון הוא הולך, ואם ישוב לילך בדרך האמת, אף על פי שאין בידו עכשיו להשלים, מכל מקום הרי הוא נחשב לצדיק וזוכה לחיים. ובזה יש לבאר כוונת הענין של "נשוב להיטיב", היינו שעל ידי שהוא רק פותח בדרכי התשובה, הוא מראה באיזה כיוון הוא הולך.

הנה בספר חכמה ומוסר (חלק א מאמר לו) מביא העתקה מספר אבקות רוכל, וזה לשונו "ורק לימוד אגדות מוסר של מאמרי חז"ל היא התבלין ורטיה שיוכל האדם לכבוש את יצרו ולנצחו על ידי שלומד אותם, ורק עליהם אמרו חז"ל (קידושין ל:): "בראתי יצר הרע בראתי תורה תבלין", ומשום שדבר זה גדול באיכותו מאחר שקיום כל תרי"ג תלוי בו, ומשום שהסטרא אחרא יודע זאת, דרכו מעולם להשתדל ולטרוח בהסתתרו לבטל לימוד זה, או מיהת להחליש איכותו וחשיבותו אצל בני אדם, ועל ידי כן מרויח שאין להם רטיה, וכשל עוזר ונפל עזור, חס ושלום, כל כך צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו, וזאת היא שגרם חורבן בית תפארתנו והגלותנו מארצנו, ובעונותינו הרבים עדיין מרקד בינינו עון זה".

הרי תכלית תענית היא הכנה לתשובה, שבאותה שעה שאדם מעונה, קל ביותר לעורר לבבו בדרכי התשובה. אמנם, מתוך התענית צריכה לצאת התחזקות בלימוד המוסר.

הנביא אומר (ישעיה לג ו) "יראת ה' היא אוצרו", ואמרינן בגמרא (שבת לא.) "משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור חיטין לעלייה, הלך והעלה לו, אמר ליה עירבת לי בהן קב חומטין, אמר ליה לאו, אמר ליה מוטב אם לא העלית". הלא הקב חומטין דבר מועט, ארץ מלחה בלבד, והיא משמרת את הפירות מהתליע, כן הדבר ביראת השם, דבר מועט, עשרים דקות בלבד, והוא הקב חומטין השומר את התורה.²

באלו הימים של בין המצרים צריכים מאוד להתעורר. מצינו בגמרא (יומא ט:) "מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים מפני מה חרב, מפני שהיתה בו שנאת חנם". צריכים ליזהר בשנאת חנם, שהרי כל יחיד מישראל הוא חלק מנשמת ישראל הכללי, שכולם ברצון ותכלית אחד. ויש להתבונן בהשש מליון אחינו בני ישראל, בשעה שהיו בחדרי הגאז, לא העלו על דעתם כלל שנאת חנם, אלא היו אגודים וקשורים כולם כאחד, נשמה אחת ממש.

וכאן מקום לעורר שצריכין להזהר מאוד שלא לדבר נגד שום ישיבה או דרך של עבודת השם הנמצא בכלל ישראל, וכל אחד צריך להתנהג כפי המסורה שלו, וכמו שאמרו חז"ל (עירובין יג:) "אלו ואלו דברי אלקים חיים", ובשמים אומרים שדרכי שניהם נכונים (כמובן שהיא שיטה עם מסורה מקובלת), אפילו אם שניהם הפוכים ממש, כי הלא הגמרא גם כן מלא מחלוקת. צריכים להתחזק בקביעות לימוד ספרי שמירת הלשון וחפץ חיים, ובפרט בימים אחרי התענית, צריכין בודאי להתעורר בזה.

ב. עיין בנפש החיים (שער ד פרק ד) "דימה הכתוב את התורה לרוב תבואות, והיראה לאוצר המחזיק בו המון תבואות ומשתמרים בתוכו, שיראת ה' היא האוצר לחכמת התורה הקדושה, שעל ידה תתקיים אצל האדם, ואם לא הכין לו האדם תחילה אוצר היראה, הרי רוב תבואות התורה כמונח על פני השדה למרמס רגל השור והחמור חס ושלום, שאינה מתקיימת אצלו כלל", ומאריך שם עוד בפרקים הבאים. ועיין עוד באור ישראל (סימן כז).

אחת מהעצות להינצל מעון לשון הרע היא, להרגיל את עצמו לדון את חבריו לכף זכות, כמו שאמרו חז"ל (שבועות ל.) "בצדק תשפוט עמיתך, הוי דן את חבריך לכף זכות". והוא אחד מהדברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, כמו שמבואר בגמרא (שבת קכז:): שהוא בכלל הבאת שלום.

כתוב בספר שמירת הלשון (שער התבונה פרק ד) "והענין של כף זכות הוא, בין אם יש לצדד בעצם הענין שנשמע עליו, שעשה, או שדיבר, לומר שהדין עמו או שבשגגה בא הענין לידו, או שלא ידע את חומר איסורו. ואפילו אם נתברר שכל הסברות לא שייך בזה המעשה, יחשוב אולי חסר המספר פרט אחד, או שהוסיף עוד פרט אחד קטן, שעל ידי זה נשתנה הענין לגנות עליו". וכלל אמרו חז"ל (אבות ב ד) אל תדין את חבריך עד שתגיע למקומו".

הענין של "עד שתגיע למקומו" ביאר החפץ חיים בספר אהבת ישראל (פרק ה), שאין לאדם לדון את חבריו עד שהוא עצמו מגיע לאותו מצב ממש, ואף שנראה כמו שאין שום צד לומר בשגגה עשה, ואפילו אם יודע שעשה המעשה במזיד, אפילו הכי "אל תדין את חבריך עד שתגיע למקומו", ואפשר שאם היית אתה במקומו גם אתה היית עושה כמותו, ואולי עוד יותר.

הנה חומר דין זה הוא, שצריך לדון לכף זכות בכל אופן ששייך, ואפילו באופן היותר רחוק, ואפילו בדברים שאין עולים על הדעת,

ג. עיין שם ברש"י "דן את חבריו לכף זכות בכלל הבאת שלום, דמתוך שהוא מכריעו לזכות ואמר לא חטא לי בזאת אנוס היה או לטובה נתכוון, יש שלום ביניהן".

ד. אברך ירא שמים - שרצה להיות משגיח בישיבה - שאל פעם את רבינו, איך אפשר להיות משגיח ובאותו זמן לדון כל בחור לכף זכות? רבינו השיב, אני בעצמי דן כל בחור לכף זכות באיזה מצב שיהיה, ובשמונים אחוז צודק ובעשרים אחוז אני דן בטעות, אבל כדאי להיות שמונים אחוז צודק ועשרים אחוז טועה מלהיות עשרים אחוז צודק ושמונים אחוז טועה!

כדאיתא בגמרא (שבת קכז:): "הדן חבירו לכף זכות דנין אותו לזכות. ומעשה באדם אחד שירד מגליל העליון, ונשכר אצל בעל הבית אחד בדרום שלש שנים. ערב יום הכיפורים, אמר לו תן לי שכרי ואלך ואזון את אשתי ובני, אמר לו אין לי מעות. אמר לו תן לי פירות, אמר לו אין לי. תן לי קרקע, אין לי. תן לי בהמה, אין לי. כרים וכסתות, אין לי. הפשיל כליו לאחוריו והלך לביתו בפחי נפש. לאחר הרגל, נטל בעל הבית שכרו בידו ועמו משוי ג' חמורים, אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים, והלך לו לביתו. אחר שאכלו ושתו, נתן לו שכרו. אמר לו, בשעה שאמרת לי תן לי שכרי ואמרתני אין לי מעות במה חשדתני? אמרתני שמא פרקמטיא בזול נזדמנה לך ולקחת בהן. ובשעה שאמרת לי תן לי בהמה ואמרתני אין לי בהמה במה חשדתני? אמרתני שמא מושכרת ביד אחרים. בשעה שאמרת לי תן לי קרקע ואמרתני לך אין לי קרקע במה חשדתני? אמרתני שמא מוחכרת ביד אחרים היא. ובשעה שאמרתני לך אין לי פירות במה חשדתני? אמרתני שמא אינן מעושרות. ובשעה שאמרתני לך אין לי כרים וכסתות במה חשדתני? אמרתני שמא הקדיש כל נכסיו לשמים. אמר לו העבודה כך היה, הדרתי כל נכסי בשביל הורקנוס בני שלא עסק בתורה, וכשבאתי אצל חבירי בדרום התירו לי כל נדרי, ואתה כשם שדנתני לזכות המקום ידין אותך לזכות". עד כאן לשון הגמרא.

צריך האדם להרגיל את עצמו בלימוד זכות, היינו להביט בעין טובה, הכרת המעלות, וזהו דרך הצדיקים כמו שנאמר (משלי כח יב) "בעלץ צדיקים רבה תפארת". נקח לדוגמא, אב שיש לו בן שאינו הגון, ופגש בחבירו ששבח לו במעלת בנו - שהוא בעל חסד, וכי אפשר לשער שמחת האב בשמיעתו בשורה טובה כזו? זהו הכרת המעלות! לעומת זה עין רעה, שתמיד הוא רואה את החסרונות, וזהו מידת הרשעים כמו שמסיים שם הכתוב "ובקום רשעים יחפש אדם".

הנה כל חומר האיסור של לשון הרע הוא מחמת שאינו מלמד זכות, ויש לו חסרון בהכרת המעלה של זולתו. וזהו אחת מהעבודות,

לבטל השנאת חנם כי היא "דיינימט" שהורס את הכל, ושורש כל החורבנות הוא עון לשון הרע ורכילות.

יש שחוזרים מארצינו הקדושה ומדברים בגנות הארץ, כחילול שבת וכדומה, הרי זה טעות, שהכתוב אומר (תהלים קכח ה) "וראה בטוב ירושלים", רצה לומר, על האדם להביט במבט טוב ולראות טובת הארץ. פעם אחת נכנס אצלי אחד שחזר מארץ ישראל, וסיפר איך שהיה אצל "קבר רחל", וראה אשה אחת נכנסת עם כלב! היתכן דבר כזה? אמרתי לו, לא כן צריכין להביט, דכתיב "וראה בטוב ירושלים", אלא כך צריך לומר, אפילו אשה עם כלב באה להתפלל אצל קבר רחל!"

זהו העצה למעשה להינצל מעון לשון הרע, לדון את חבירו לכף זכות. ויותר מזה כתוב שם בספר שמירת הלשון, דלפי רוב הרגלו של אדם במידה זו, כן נגד זה יתמעט ממנו עון לשון הרע. ועוד כתב שם, שגם ביד האדם להעלות על עצמו דינו של מעלה, כי משפטו בעולם האמת תלוי בהנהגתו בעולם הזה, שאם הוא דן את חבירו לכף זכות כך הקדוש ברוך הוא ידין אותו לכף זכות, וכן להיפוך חס ושלום. כללו של דבר, אם ירצה הקדוש ברוך הוא לחפש זכות על האדם, לא יבצר ממנו, ואם אנחנו מחפשים לדון לכף זכות, גם הוא יחפש זכות עלינו.

ה. פסוק זה היה אחד מן הפתגמים שהיה מורגל בפי רבינו תמיד, לראות הטוב בכל מצב ומצב, ולא דוקא לעיני ירושלים. והיה מפרש שמי שיש לו ספק על חבירו, ואומר דמכל מקום הריני דן אותו לכף זכות, עדיין לא הגיע לשלימות במצוה זו, אלא מעיקרא ומתחילה צריכין לראות הטוב בלי ספיקות.